

SUBJECT OF CRIMES AGAINST PROPERTY: SOME ASPECTS

Dorohina A.

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Ю.А. Дорохіна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри комерційного права

Київського національного торговельно-економічного університету

Постановка проблеми. Проблематика предмета злочинів проти власності продовжує зберігати свою актуальність й особливо в аспекті визначення перспектив заміни розробленої ще у радянський період концепції злочинів проти власності на концепцію майнових злочинів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у дослідження вказаної проблематики, своєчасність звернення до якої зумовлена зростанням кількості злочинних посягань на гроші у безготівковій формі, зробили такі науковці, як: Н.О. Антонюк, О.І. Бойцов, М.П. Бікмурзін, Н.В. Вишнякова, Б.В. Волженкін, Н.О. Лопашенко, П.В. Олійник, О.В. Хабаров, В.В. Хилота, А.Ю. Швець та ін. При цьому єдиного розуміння поняття «безготівкові гроші» не існує, а до питань, які не дістали однозначного вирішення у кримінально-правовій науці та які суперечливо вирішуються на практиці, належить, зокрема, кримінально-правова оцінка незаконного заволодіння безготівковими грошима.

Метою статті є продовження розробки та узагальнення доктринальних підходів щодо розуміння правової природи безготівкових грошей, з'ясування особливостей безготівкових грошей як предмета злочинів проти власності.

Основні результати дослідження. Внаслідок бурхливого розвитку комп'ютерної техніки незабаром безготівкові гроші зовсім можуть замінити готівку. Встановити природу безготівкових грошей намагаються як фінансисти, так і юристи.

Аналіз наукових праць дозволяє виокремити три основні концепції (підходи) щодо розуміння правової природи безготівкових грошей: 1) безготівкові гроші – це особлива форма грошей, що має речово-правову природу [1, с.45]; 2) безготівкові гроші є правом вимоги клієнта до банку, яке носить зобов'язальний характер [2, с.534]; 3) безготівкові гроші мають змішану, речово-зобов'язальну природу. Ця концепція об'єднує перший і другий підходи, а її прихильники вказують на те, що безготівкові гроші є зобов'язальним правом, яке конструює фікцію речі, внаслідок чого стає можливим застосовувати до цих прав, вважаючи їх речами, режим речового права [3, с.59]. З одного боку,

безготівкові гроші є зобов'язальним правом (правом вимоги) власника рахунку щодо банку; з іншого (щодо третіх осіб), вони є засобом розрахунку.

З'ясована неоднозначність правової природи безготівкових грошей не може не ускладнювати вирішення питань кваліфікації незаконного заволодіння такими грошима. У кримінально-правовій літературі з цього питання висловлюються різні точки зору.

Мені імпонує підхід, відповідно до якого безготівкові гроші мають змішану, речово-зобов'язальну природу. Вони є фікцією речі, яка має зобов'язальну природу. Для зручності (потреб кваліфікації злочинів) цілком можливо застосовувати до безготівкових грошей режим речового права, визнаючи їх майном. Як відомо, поняття майна, будучи за своєю юридичною природою міжгалузевим, є однією з визначальних цивілістичних категорій. І вирішальне слово у з'ясуванні цього поняття має належати не криміналістам, а цивілістам. При цьому із положень ЦК України випливає, що гроші визнаються різновидом майна. Під річчю розуміють предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст.179), а під майном як особливим об'єктом цивільних прав та обов'язків – окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (ст.190). Стаття 192 під назвою «Гроші (грошові кошти)», не диференціюючи останні на готівкові і безготівкові, розміщена у межах глави 13 «Річ. Майно» розділу III «Об'єкти цивільних прав» чинного ЦК України. Отже, ЦК України однозначно зараховує гроші до майна безвідносно до їх готівкової чи безготівкової форми.

Також у п.24 ст.2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» законодавець закріпив поняття коштів як грошей у національній або іноземній валюті, а вклад (депозит) – як кошти у готівковій або безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору. Згідно зі ст. 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» кошти існують у готівковій (формі грошових знаків) або безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках). Таким чином, закон розуміє вклад як певну суму коштів. Отже, кошти можуть бути предметом злочину в безготівковій формі (зберігатися на банківському рахунку). Безготівкові грошові кошти є документальними та електронними записами на рахунках у банках.

За таких обставин навряд чи заслуговує на підтримку пропозиція М.П. Бікмурзіна безпосередньо у тексті кримінального закону вказати на те, що під майном як предметом злочинів проти власності слід розуміти, зокрема, безготівкові гроші [4, с.143-152]. Викладене і так є очевидним з урахуванням наведених положень регулятивного (цивільного) законодавства. Водночас М.П. Бікмурзін слушно вважає, що охоплення поняттям майна безготівкових коштів дозволяє розцінювати злочинні посягання на такі кошти як традиційні злочини проти власності, а отже, КК не потребує якихось нових заборон, розрахованих на вказані посягання. Погоджуюся із науковцем і в тому, що реальна можливість розпорядитись безготівковими грошима виникає у винного з

моменту зарахування грошей на його банківський рахунок, а в певних випадках – уже в момент обманного списання грошей з рахунку законного власника на рахунок третьої особи (повернення боргу, оплата товарів чи послуг тощо).

В юридичній літературі висловлюється думка про те, що «при вирішенні питання про визнання предметом злочину безготівкових коштів слід зважати на те, що йдеться, по суті, про заволодіння майновими правами зобов'язального характеру (правом на майно), оскільки поняття «власник рахунку» та «грошові кошти на банківському рахунку» – умовні, адже і банківський рахунок, і безготівкові кошти на ньому є категоріями зобов'язально-правового характеру. Банк, отримувач цих коштів, наприклад, від вкладників, стає їх власником, а у вкладника з'являється на ці кошти право вимоги. Отже, заволодіваючи коштами банку, злочинці посягають на майно банку, якому і завдають шкоду» [5, с.43].

Показовими у зв'язку з цим є міркування Н.О. Антоноук, яка зазначає, що безготівкові гроші є юридичною фікцією, зобов'язанням, що показує рух грошей і полягає в обов'язку банку виплатити гроші певному клієнту (перерахувати їх); кримінально-правова охорона безготівкових грошей повинна бути тотожною кримінально-правовій охороні готівкових грошей як різновиду речей [6, с.110-111]. Чимало інших науковців [7, с.175-176; 8, с.76-80] є прибічниками подібної позиції, яку є підстави визнавати компромісною. Стверджується, що гроші завжди залишаються грошима, а безготівковість – лише форма їх існування.

Судова практика на сьогодні кваліфікує злочини, предметом яких є безготівкові гроші, як безоплатне вилучення безготівкових грошей, які є чужим майном.

Так, за ч.2 ст.190 і ч.3 ст.190 КК кваліфікував Київський районний суд м. Харкова дії С., який, маючи умисел, спрямований на заволодіння чужим майном шляхом обману в значних розмірах, діючи з корисливих мотивів, під приводом сприяння у складанні іспитів студентом університету А., у поновленні його на 4 курс навчання після відрахування та вступі до навчання на 5 курс бюджетної форми навчання, заволодів грошовими коштами А, шляхом здійснення електронних платежів та операцій з безготівковими коштами, чим завдав значної шкоди потерпілому. Крім того, С., маючи умисел, спрямований на заволодіння чужим майном шляхом обману в значних розмірах, діючи повторно з корисливих мотивів, під приводом сприяння у наданні К. кімнати в гуртожитку університету заволодів коштами К. шляхом здійснення електронних платежів та операцій з безготівковими коштами, чим завдав значної шкоди потерпілому. Зазначені грошові кошти з поточного рахунку за допомогою кредитної картки С. отримав готівкою в банкоматах [9].

Як бачимо, суд виходив з того, що злочинець не тільки отримав кошти у безготівковій формі, а і отримав їх готівкою у банкоматі. Злочин був визнаний закінченим з моменту переведення цих коштів у готівку.

Звертає на себе увагу, що у наведеному випадку правозастосовної практики, який можна вважати типовими, суд виходив з того, що закінченим злочин вважається або у момент безпосереднього отримання грошей з рахунку

(вкладу) потерпілого, або у момент зарахування грошей на рахунок, з якого злочинець може розпоряджатися безготівковими грошима. У разі, коли за рахунок коштів з чужого рахунку оплачуються товари (роботи, послуги), наприклад, за допомогою фіктивної або втраченої кредитної (розрахункової) картки, таке розкрадання вважається закінченим з моменту списання грошей з рахунку власника.

Спроба обґрунтувати прихильниками речової концепції безготівкових коштів того, що закінченим злочин можна вважати лише при «переведенні коштів у готівку», викликає серйозні сумніви. Так, незаконно перерахувавши грошові кошти з одного рахунку на рахунок, яким він може вільно розпоряджатися, злочинцю немає жодної необхідності у переведенні їх у готівку: він може використовувати їх і без цього [10, с.14-15]. Як бачимо, практика рухається шляхом визнання безготівкових грошей предметом злочинів проти власності в аспекті змішаної, речово-зобов'язальної концепції.

Висновки. Дослідження, здійснене у межах цієї статті, дозволяє зробити висновок про те, що цивільно-правове поняття майна охоплює і безготівкові кошти, а отже, закріплювати власне, кримінально-правове поняття «майно» (у т. ч. шляхом внесення змін до КК України) не потрібно. Питання про переважно речовий або зобов'язально-правовий характер безготівкових грошей як різновиду майна для вирішення проблем, пов'язаних із кваліфікацією злочинних посягань на такі гроші, не є принциповим. В аспекті визнання безготівкових грошей предметом злочинів проти власності конструктивним слід визнати компромісний підхід, відповідно до якого безготівкові гроші мають змішану (речово-зобов'язальну) природу. Тому слід підтримати панівну наразі у літературі позицію, відповідно до якої кваліфікація посягань на грошові кошти не залежить від форми (готівкової чи безготівкової) їх існування; предметом злочину при незаконному списанні сум безготівкових коштів з банківських рахунків є майно, що належить власникам рахунків; незаконне посягання на безготівкові гроші треба розцінювати як заволодіння чужим майном у той чи інший спосіб, визначений КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ефимова Л.Г.* Правовые проблемы безналичных денег // Хозяйство и право. – 1997. – № 2. – С. 44–49.
2. Гражданское право: [учебн.]: В 2-х т. Том II. – Полудтом 2 / Отв. ред. Е.А. Суханов – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2000. – 642 с.
3. *Скловский К.И.* Собственность в гражданском праве. – 5-е изд., перераб. – М., 2010. – 893 с.
4. *Бикмурзин М.П.* Предмет преступления: теоретико-правовой анализ. – М., 2006. – 184 с.
5. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з використанням засобів доступу до банківських рахунків / В.О. Фінагєєв, С.С. Чернявський, О.Ю. Татаров та ін. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 79 с.
6. *Литвинок Н.О.* Кримінально-правова охорона власності: [навч. посіб.] – Львів, 2012. – 514 с.
7. *Бойцов А.И.* Преступления против собственности. – СПб., 2002. – 775 с.

8. Хилота В.В. Безналичные денежные средства как предмет хищения // АНО «Юридические программы». – М., 2009. – С. 76–80.

9. Справа № 640/12585/13-к н/п, 1-кп/640/162/14 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37419556>.

10. Яни П. Хищение: некоторые вопросы предмета и ущерб// Законность. – 1996. – № 10. – С. 10–19.

Дорохіна Ю. А. Предмет злочинів проти власності: окремі аспекти

У статті здійснено аналіз доктринальних підходів науковців щодо розуміння правової природи безготівкових грошей. Визначено, що безготівкові гроші мають змішану, речово-зобов'язальну юридичну природу.

Ключові слова: злочини проти власності, предмет злочину, безготівкові гроші.

Дорохина Ю. А. Предмет преступлений против собственности: отдельные аспекты

В статье проведен анализ доктринальных подходов ученых относительно понимания правовой природы безналичных денег. Определено, что безналичные деньги имеют смешанную, вещно-обязательственную юридическую природу.

Ключевые слова: преступления против собственности, предмет преступления, безналичные деньги.

Dorohina A. Subject of crimes against property: some aspects

The article comprises the analysis of the doctrinal approaches of research workers regarding the understanding of the legal nature of non-cash money. It is defined that non-cash money is mixed, real right-binding in legal nature.

Key words: offenses against property, the subject of offense, non-cash money.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2015.